

А. С. Абрамова, Ю. В. Абрахам, І. О. Ахновська, В. В. Бобрівець, О. М. Бондарчук, В. А. Бородін, О. А. Бородіна, О. М. Брадул, Г. М. Верясова, С. А. Гаркуша, О. М. Гіржева, О. В. Гладкий, Л. Й. Гнилянська, С. В. Дідур, О. О. Довжик, Ю. А. Єгупов, І. М. Єгупова, А. В. Жаворонок, Р. П. Задорожна, О. О. Ільченко, О. Б. Карпінська, Б. А. Карпінський, Н. Б. Кашена, В. С. Килівник, А. В. Кириченко, Ю. Д. Ковальчук, Т. В. Колесник, О. В. Колісник, Н. О. Коломієць, В. М. Костриченко, М. О. Коханюк, Ю. В. Красовська, Д. Ф. Крисанов, М. В. Кузуб, К. І. Кузьмінська, О. Л. Легошина, О. Ю. Лесняк, В. В. Луцяк, О. С. Максимова, І. В. Мельничук, Д. С. Омельченко, О. Д. Осадчий, В. М. Остапенко, В. М. Панасюк, Ю. М. Попівняк, Г. Ю. Попова, І. С. Процик, А. М. Ряснянська, Л. П. Сай, Л. М. Сатир, М. Г. Сербов, Л. В. Соколова, А. І. Соловійов, Г. В. Старченко, Г. В. Темченко, Я. С. Ткаль, Н. М. Третьак, Ю. В. Ушкаренко, М. П. Федішин, Ю. Є. Холодна, Л. М. Хоменко, О. М. Чабанюк, Н. М. Шапа, А. О. Шевченко, І. Ю. Шевченко, В. А. Шепелюк, С. Б. Шипіна, Т. Б. Шира, Н. М. Яценко

ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ І ПРАКТИКА ГОСПОДАРСЬКО- ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Колективна монографія

Полтава
2019

ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ І ПРАКТИКА ГОСПОДАРСЬКО- ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Колективна монографія

**Полтава
2019**

УДК 338.1:336:001.82

Рекомендовано до друку вченою радою
Центру фінансово-економічних наукових досліджень
(Протокол № 16 від 26.11.2019 р.)

Рецензенти:

О. А. Стахів – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства Національного університету водного господарства та природокористування.

О. О. Дегтярьова – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності Одеського національного економічного університету.

С. Н. Валявський – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства та маркетингу Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

Теорія, методологія і практика господарсько-фінансової діяльності підприємств : колективна монографія / Кол. авторів. Полтава: ПП «Астрая», 2019. 254 с.

У колективній монографії викладено теоретичні, методологічні та практичні аспекти господарсько-фінансової діяльності підприємств. Висвітлені питання інвестиційної та інноваційної, податкової та правової політики підприємств. Здійснено оцінку сучасних аспектів розвитку підприємництва. Окреслені основні напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств. Запропоновано пріоритетні напрями забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах невизначеності.

JEL A31, B41, L00, M11, O13, Q13

Theory, methodology and practice of economic and financial activity of enterprises : a collective monograph / Collective of authors. Poltava: PC «Astraya», 2019. 254 p.

The collective monograph outlines the theoretical, methodological and practical aspects of economic and financial activity of enterprises. It covers the issues related to investments and innovation, tax and legal policies of enterprises. It evaluates the modern aspects of business development and outlines the main directions of increasing the competitiveness of enterprises. The authors propose priority directions of ensuring the economic security of enterprises under conditions of uncertainty.

ISBN 978-617-7669-57-8

© Колектив авторів, 2019

© Центр фінансово-економічних наукових досліджень, 2019

Офіційний сайт: <http://www.economics.in.ua>

ЗМІСТ

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ	5
--------------------------------	---

ПЕРЕДМОВА	6
------------------------	---

РОЗДІЛ 1. ПІДПРИЄМСТВО У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1. Сучасні реалії розвитку підприємництва в аграрній сфері економіки України (Сатир Л. М., Задорожна Р. П., Шевченко А. О.)	7
1.2. Поняття та сутність сільськогосподарської кооперації та її організаційно- правові форми (Легошина О. Л.)	15
1.3. Особливості формування, розвитку й управління аграрних виробничих структур в умовах організаційно-економічних змін (Соловійов А. І., Ушкаренко Ю. В., Осадчий О. Д.)	20
1.4. Управління фінансовим потенціалом малих підприємств: теоретично- практичні аспекти (Соколова Л. В., Колісник О. В., Верясова Г. М.)	27
1.5. Сучасний інструментарій облікового та правового забезпечення управління благодійною діяльністю (Панасюк В. М., Мельничук І. В., Бобрівець В. В.)	31
1.6. Проектно-орієнтовані підприємства як елементи інноваційної інфраструктури (Старченко Г. В.)	40
1.7. Організаційно-облікові напрями функціонування підприємств торгівлі (Чабанюк О. М., Кузьмінська К. І.)	45
1.8. Економічна природа взаємодії підприємств та комерційних банків в Україні та напрямки її посилення (Абрамова А. С., Федішин М. П., Жаворонок А. В.)	50
1.9. Внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в сучасній системі господарювання підприємств (Кириченко А. В.)	59
1.10. Інтеграція продовольчого комплексу України до внутрішнього ринку Європейського Союзу: процеси і проблеми (Крисанов Д. Ф.)	64

РОЗДІЛ 2. РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Облік земельних ресурсів та забезпечення ефективного управління ними сільськогосподарськими підприємствами (Ткаль Я. С.)	71
2.2. Цифрові платформи як інноваційні тренди у забезпеченні інвестиційної діяльності підприємства (Третяк Н. М.)	76
2.3. Теоретико-методологічні основи формування людського капіталу (Ахновська І. О.) ...	81
2.4. Інвестиційна діяльність: сутність, складові, принципи та структура інвестиційного ринку (Гнилянська Л. Й., Процик І. С., Сай Л. П.)	86
2.5. Сутність ресурсозбереження та його роль в підвищенні ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств (Коломієць Н. О., Гіржева О. М., Ряснянська А. М.)	92
2.6. Електронний документообіг у бухгалтерському обліку та його вплив на зростання ефективності бізнес-процесів на підприємстві (Попівняк Ю. М.)	97

РОЗДІЛ 3. ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНА БАЗА, ОРГАНІЗАЦІЯ І ПЛАНУВАННЯ ВИРОБНИЦТВА

3.1. Економічна оцінка виробничої програми підприємства в умовах багатономенклатурного виробництва (Єгупов Ю. А., Єгупова І. М.)	103
3.2. Оцінка та аналіз внутрішньокорпоративних бюджетів (Брадул О. М., Шепелюк В. А., Шипіна С. Б.)	111

3.3. Оцінка потенціалу енергозбереження систем енергопостачання залізниць України (Ковальчук Ю. Д.)	117
3.4. Облік виробництва і обігу органічної сільськогосподарської продукції (Абрахам Ю. В.)	122
3.5. Забезпечення інноваційного розвитку підприємства з урахуванням освітніх та наукових факторів (Остапенко В. М.)	127
3.6. Стратегіологія оцінювання інноваційно-технологічного потенціалу підприємства на засадах державотворчого патріотизму нації (Карпінський Б. А., Карпінська О. Б., Шира Т. Б.)	133
3.7. Методологічні підходи оцінки ролі інновацій у забезпеченні сталого та збалансованого розвитку господарського комплексу регіону (на прикладі економіко-екологічних систем прісноводних басейнів України) (Сербов М. Г.)	142
3.8. Планування маркетингової діяльності будівельної фірми в умовах становлення локальних ринків Донецького регіону (Попова Г. Ю.)	148
3.9. Світовий досвід довгострокового планування розвитку держави та можливості його адаптації для України (Бородіна О. А., Бородін В. А.)	154

РОЗДІЛ 4. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА

4.1. Сутність, передумови і фактори економічної ефективності розміщення підприємства (Гладкий О. В., Килівник В. С.)	160
4.2. Вплив цифрових технологій на облік і звітність результатів діяльності підприємства (Гаркуша С. А., Довжик О. О.)	165
4.3. Вплив якості продукції гірничих підприємств на ефективність їх діяльності (Бондарчук О. М., Темченко Г. В., Максимова О. С., Омельченко Д. С.)	173
4.4. Аналіз виробництва молока: практика застосування (Кузуб М. В., Ільченко О. О.)	181
4.5. Дослідження сучасних проблем формування маркетингових каналів розподілу продукції малих та середніх фермерських господарств (Луцяк В. В., Колесник Т. В.)	187
4.6. Франчайзинг як сучасний інструмент розвитку господарсько-фінансової діяльності підприємств (Коханюк М. О.)	196
4.7. Конкурентний потенціал автомобілебудівного комплексу України (Шевченко І. Ю.)	202
4.8. Резерви збільшення прибутку підприємств завдяки підвищенню ефективності управлінської діяльності (Хоменко Л. М., Яценко Н. М., Дідур С. В.)	206

РОЗДІЛ 5. АНТИКРИЗОВА СИСТЕМА ГОСПОДАРЮВАННЯ

5.1. Формування системи економічної безпеки підприємства з урахуванням сучасних підходів ризик-менеджменту (Лесняк О. Ю., Красовська Ю. В.)	211
5.2. Дослідження сучасних методів управління фінансовими ризиками вітчизняних підприємств (Холодна Ю. Є.)	217
5.3. Організаційно-методичні засади діагностики економічної активності підприємств торгівлі в умовах невизначеності (Кащена Н. Б.)	221
5.4. Антикризові технології управління економічною стійкістю підприємства (Костриченко В. М.)	227
5.5. Механізм управління адаптацією персоналу до змін у діяльності підприємства: базові компоненти (Шапа Н. М.)	232

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	238
---	-----

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

АВС – аграрна виробнича структура
АПК – агропромисловий комплекс
ВВП – валовий внутрішній продукт
ВК – власний капітал
ВНЗ – вищі навчальні заклади
ВП – виробнича програма
ВРХ – велика рогата худоба
ДПК – довгостроковий позичковий капітал
ДФС – Державна фіскальна служба
ЄС – Європейський Союз
ЄСВ – єдиний соціальний внесок
ІП – інноваційно-інвестиційний потенціал
ІЛК – індекс людського капіталу
ІТП – інноваційно-технологічний потенціал
КП – кадровий потенціал
КПК – короткостроковий позичковий капітал
КР МПП – кредитний рейтинг малого промислового підприємства
МЗП – мінімальна заробітна плата
МСБО – Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку
МСФЗ – Міжнародні стандарти фінансової звітності
НААУ – Національне агентство з акредитації України
НБУ – Національний банк України
НТП – науково-технічний прогрес
ОСУ – організаційна структура управління
ПДФО – податок на доходи фізичних осіб
ПЕР – паливно-енергетичні ресурси
ПМ – прожитковий мінімум
ПММ – паливно-мастильні матеріали
РП – реалізація продукції
СП – стратегічний потенціал
УП – управлінський потенціал
ФАО – Продовольча та сільськогосподарська організація ООН
ФП – фінансовий потенціал
ФП МПП – фінансовий потенціал малого промислового підприємства
FVO – Офіс продовольства і ветеринарії
ІЛАС – Міжнародна кооперація з акредитації лабораторій

ПЕРЕДМОВА

Зміни в світовій, національній та регіональній економіці істотно впливають на господарсько-фінансову діяльність підприємств. В умовах ринкової економіки підприємства повинні постійно підвищувати свою ділову активність, щоб бути конкурентоспроможними на внутрішніх та зовнішніх ринках.

У колективній монографії «Теорія, методологія і практика господарсько-фінансової діяльності підприємств» розкриті методи аналізу, планування і прогнозування економічної діяльності підприємств. Висвітлені питання інвестиційної та інноваційної, податкової та правової політики підприємств. Здійснено оцінку сучасних аспектів розвитку підприємництва в галузях національної економіки України. Окреслені основні напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств. Запропоновано пріоритетні напрями забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах невизначеності.

У першому розділі – «Підприємство у сучасній системі господарювання» розглядаються основи створення та функціонування підприємств, визначені переваги та недоліки існуючих організаційно-правових форм господарювання у галузях національної економіки України.

У другому розділі – «Ресурсне забезпечення діяльності підприємств» розглянуті види та особливості ресурсного забезпечення, визначений його вплив на ефективність функціонування підприємств у галузях національної економіки України.

Третій розділ – «Техніко-технологічна база, організація і планування виробництва» розкриває сутність організації виробництва та планування діяльності підприємств із урахуванням інноваційних, освітніх і наукових чинників у галузях національної економіки України.

У четвертому розділі – «Результати та ефективність виробництва» висвітлені питання витрат, якості продукції, формування і розподілу прибутку, франчайзингу, ефективності та інтенсивності виробництва.

П'ятий розділ – «Антикризова система господарювання» відображає порядок аналізу та розробки антикризової системи управління підприємствами в умовах невизначеності.

При підготовці колективної монографії використані статистичні дані, аналітичні матеріали, а також розробки авторів.

Структура колективної монографії складається з п'яти розділів, у написанні яких брали участь: Сатир Л. М., Задорожна Р. П., Шевченко А. О. (підрозділ 1.1); Легошина О. Л. (підрозділ 1.2); Соловійов А. І., Ушкаренко Ю. В., Осадчий О. Д. (підрозділ 1.3); Соколова Л. В., Колісник О. В., Верясова Г. М. (підрозділ 1.4); Панасюк В. М., Мельничук І. В., Бобрівець В. В. (підрозділ 1.5); Старченко Г. В. (підрозділ 1.6); Чабанюк О. М., Кузьмінська К. І. (підрозділ 1.7); Абрамова А. С., Федішин М. П., Жаворонок А. В. (підрозділ 1.8); Кириченко А. В. (підрозділ 1.9); Крисанов Д. Ф. (підрозділ 1.10); Ткаль Я. С. (підрозділ 2.1); Третяк Н. М. (підрозділ 2.2); Ахновська І. О. (підрозділ 2.3); Гнилянська Л. Й., Процик І. С., Сай Л. П. (підрозділ 2.4); Коломієць Н. О., Гіржева О. М., Ряснянська А. М. (підрозділ 2.5); Попівняк Ю. М. (підрозділ 2.6); Єгунов Ю. А., Єгунова І. М. (підрозділ 3.1); Брадул О. М., Шепелюк В. А., Шипіна С. Б. (підрозділ 3.2); Ковальчук Ю. Д. (підрозділ 3.3); Абрахам Ю. В. (підрозділ 3.4); Остапенко В. М. (підрозділ 3.5); Карпінський Б. А., Карпінська О. Б., Шира Т. Б. (підрозділ 3.6); Сербов М. Г. (підрозділ 3.7); Попова Г. Ю. (підрозділ 3.8); Бородіна О. А., Бородін В. А. (підрозділ 3.9); Гладкий О. В., Килівник В. С. (підрозділ 4.1); Гаркуша С. А., Довжик О. О. (підрозділ 4.2); Бондарчук О. М., Темченко Г. В., Максимова О. С., Омельченко Д. С. (підрозділ 4.3); Кузуб М. В., Ільченко О. О. (підрозділ 4.4); Луцяк В. В., Колесник Т. В. (підрозділ 4.5); Коханюк М. О. (підрозділ 4.6); Шевченко І. Ю. (підрозділ 4.7); Хоменко Л. М., Яценко Н. М., Дідур С. В. (підрозділ 4.8); Лесняк О. Ю., Красовська Ю. В. (підрозділ 5.1); Холодна Ю. Є. (підрозділ 5.2); Кащена Н. Б. (підрозділ 5.3); Костриченко В. М. (підрозділ 5.4); Шапа Н. М. (підрозділ 5.5).

Дана колективна монографія може використовуватись здобувачами вищої освіти при виконанні курсових, дипломних робіт, а також аспірантами, спеціалістами, науковцями та викладачами вищих навчальних закладів.

РОЗДІЛ 1**ПІДПРИЄМСТВО В СУЧАСНІЙ
СИСТЕМІ ГОСПОДАРЮВАННЯ****1.1. Сучасні реалії розвитку підприємництва в аграрній сфері економіки України**

© Сатир Л. М.

*д-р. екон. наук, проф., завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна*

© Задорожна Р. П.

*канд. екон. наук, доц., доц. кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна*

© Шевченко А. О.

*канд. екон. наук, доц., доц. кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна*

Загострення світової продовольчої кризи та формування негативних для споживачів прогнозів щодо подальшої цінової динаміки на ринку аграрної продукції актуалізують питання забезпечення продовольчої безпеки для більшості країн світу. Для України ця проблема має надзвичайно велике значення, що зумовлюється, насамперед, сучасним станом розвитку вітчизняного агропродовольчого комплексу і нарощуванням виробництва.

Водночас сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування більшості сільськогосподарських культур і потужний людський потенціал дозволяють Україні не лише забезпечити власну продовольчу безпеку, а й стати активними гравцем на світовому ринку продовольства.

Починаючи з 1990 р. аграрний сектор України зазнав значних трансформаційних змін, пов'язаних з реформуванням земельних і становленням ринкових відносин на селі. Ці зміни були започатковані Постановою Верховної Ради УРСР від 18 грудня 1990 р. «Про земельну реформу» [9].

В умовах ринкових відносин провідна роль належить економічним методам регулювання, які містять у собі такі економічні важелі, як планування (стратегічне, індикативне, перспективне) і прогнозування, стимулювання, ціноутворення, фінансово-кредитна система, податки, страхування, лізинг. Водночас, як показує вітчизняна та світова практика, сільське господарство найбільш вразливе щодо негативних наслідків різноманітних факторів нестабільності зовнішнього та внутрішнього середовища. У зв'язку із цим та з огляду на стратегічні позиції агросектору в економіці потреба здійснення регулюючого впливу національних і регіональних органів влади на його розвиток є об'єктивною умовою сучасного ринкового господарювання. Державне регулювання сільського господарства розглядається як процес його прямого й (або) непрямого впливу на розподіл ресурсів і формування виробничих пропорцій з метою стабілізації та забезпечення сталого розвитку галузі шляхом реалізації організаційно-адміністративних, законодавчих і економічних заходів [8].

Реформування агропромислового комплексу України і забезпечення продовольчої безпеки держави вимагало формування багатокладної економіки на основі забезпечення рівноправного розвитку різних форм господарювання та умов щодо ефективного й раціонального використання земельних угідь.

Із 1996 р. відповідно до Указу Президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» від 8 серпня 1995 р. [10] розпочався процес паювання земель.

Внаслідок проведення розпаювання сформувалась наступна структура земельного фонду України (табл. 1): майже дві третини земельних ділянок (66,3 %) перебувають у власності, 31,2 % використовуються на правах оренди. Площа 52,8 % усіх земельних ділянок не перевищує 100 га.; при цьому найбільше ділянок (34,5 %) мають розмір земельної площі в межах 50 – 100 га.

Таблиця 1

Структура земельного фонду України (за кількістю ділянок), 2018 р., %

Показники	До 20 га	До 50 га	До 100 га	До 500 га	Понад 500 га	Всього
Право власності	11,7	25,9	14,3	14,5	0,0	66,3
Право оренди	6,3	7,9	8,4	8,6	0,0	31,2
Право постійного користування	0,2	0,4	0,5	0,5	0,0	1,6
Емфітевзис	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,9
Всього	18,4	34,5	23,5	23,7	0,0	100,0

Джерело: побудовано авторами за даними [1]

Виробництво продукції сільського господарства у вартісній оцінці дозволяє оцінити загальний ефект функціонування цієї галузі економіки країни. За 2000 – 2018 рр. загальний обсяг продукції сільського господарства у постійних цінах 2010 р. зріс на 78,4 % – з 151022,2 млн грн. до 269408,1 млн грн. (табл. 2). При цьому базисний темп приросту продукції рослинництва (114 %) значно перевищував відповідний показник для тваринницької галузі (21,6 %). Це знайшло відображення в зміні структури виробництва продукції сільського господарства: якщо в 2000 р. частка рослинництва складала 61,5 %, то в 2018 р. вона збільшилась на 12,3 процентних пункти і досягла 73,7 %. Натомість частка продукції тваринництва зменшилась з 38,5 % до 26,3 %, що негативно вплинуло на забезпеченість населення України продовольством.

Таблиця 2

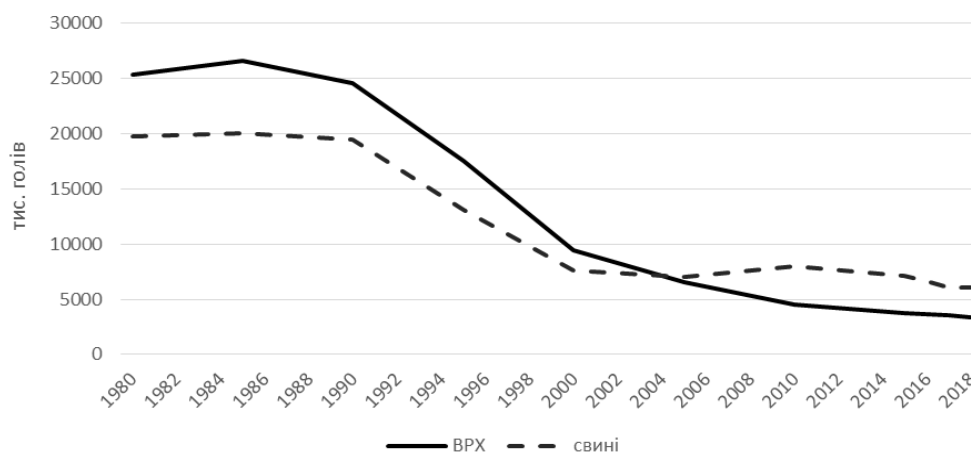
**Обсяг та структура виробництва продукції
сільського господарства України, 2010 – 2018 рр.**

Роки	Виробництво в постійних цінах 2010 р., млн грн			% до підсумку	
	Всього	у т. ч.		Продукція рослинництва	Продукція тваринництва
		Продукція рослинництва	Продукція тваринництва		
2000	151022,2	92838,9	58183,3	61,5	38,5
2005	179605,8	114479,9	65125,9	63,7	36,3
2010	187526,1	120591,4	66934,7	64,3	35,7
2011	225381,8	157561,9	67819,9	69,9	30,1
2012	216589,8	145843,6	70746,2	67,3	32,7
2013	246109,4	172131,2	73978,2	69,9	30,1
2014	251427,2	177707,9	73719,3	70,7	29,3
2015	239467,3	168439,0	71028,3	70,3	29,7
2016	254640,5	185052,1	69588,4	72,7	27,3
2017	249157,0	179474,6	69682,4	72,0	28,0
2018	269408,1	198658,1	70750,0	73,7	26,3

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Особлива роль у забезпеченні продовольчої незалежності країни належить тваринництву. Відомо, що виробництво і споживання продуктів тваринного походження у світі складається під впливом природних, економічних, національних і релігійних чинників. Показник споживання тваринницької продукції є одним з основних при характеристиці рівня життя населення в країні та її регіонах, а також невід'ємним елементом структури виробництва, що забезпечує продовольчу безпеку країни, життєздатність її економічної структури і державного устрою.

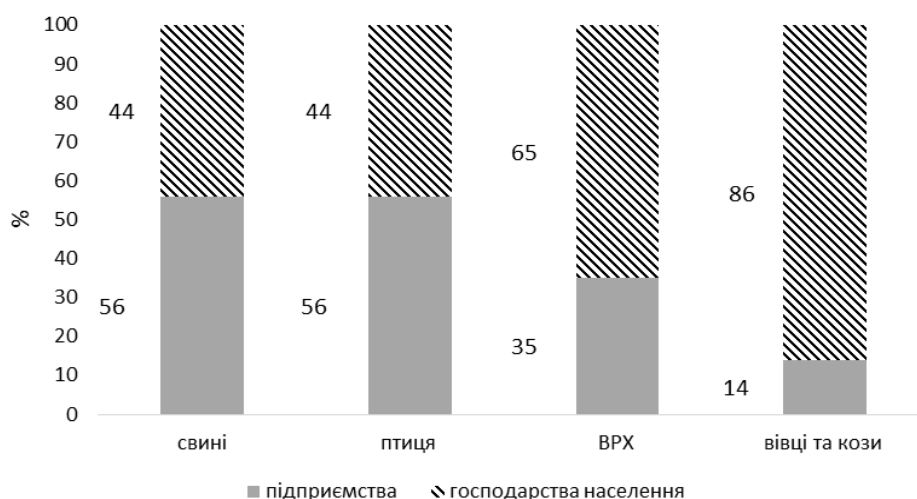
Негативні тенденції, котрі почали формуватись в галузі тваринництва ще наприкінці 80-х років минулого століття, визначалися, передусім, скороченням поголів'я худоби (рис. 1) та птиці у сільськогосподарських підприємствах, поступовим уповільненням впливу інтенсивних чинників на темпи росту виробництва тваринницької продукції. В свою чергу, це було зумовлено радикальними економічними перетвореннями в агропромисловому комплексі України – ліквідацією державної централізованої системи управління, лібералізацією цінової політики, що призвело до різкого диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію; фактично припинилася державна підтримка села. Тваринництво перетворилося на збиткову галузь, якою стало не вигідно займатися [4].

Рис. 1. Кількість сільськогосподарських тварин в Україні, 1980 – 2018 рр., тис. голів

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Як наслідок зниження привабливості тваринництва як бізнес-напрямку, на початок 2019 р. більша частина поголів'я овець та кіз (86 %) та майже дві третини поголів'я ВРХ (65 %) утримувались в господарствах населення (рис. 2). Дещо більше половини (по 56 %) свиней та птиці утримується в сільськогосподарських підприємствах.

Рис. 2. Структура поголів'я сільськогосподарських тварин в Україні за категоріями господарств станом на початок 2019 р., %

Джерело: побудовано авторами за даними [1]

Ступінь розвитку молочного скотарства – традиційно важливої і невід'ємної галузі сільського господарства, – є однією з ознак прогресу в розвитку сільськогосподарської сфери в цілому. Молочній галузі також відводиться важлива роль у забезпеченні населення молоком та молочною продукцією. Однак на сьогодні галузі виробництва і переробки молока опинилися у складній ситуації. Поступове скорочення поголів'я корів негативно вплинуло на обсяги виробництва і продажів молока, змінилися структура й асортимент виробництва молочної продукції, суттєво зменшились обсяги споживання молока та молочної продукції [3].

Як свідчать дані табл. 3, за період 2014 – 2018 рр. виробництво молока скоротилось на 9,6 %, його експорт упав майже наполовину (49,6 %), тоді як імпорт зріс на 53,1 %. Попри збільшення середнього річного удою від однієї корови з 4508 кг до 4922 кг (9,2 %) виробництво молока та споживання молока і молокопродуктів в розрахунку на одну особу скоротились відповідно на 8 % та 11,3 % внаслідок зменшення чисельності поголів'я корів.

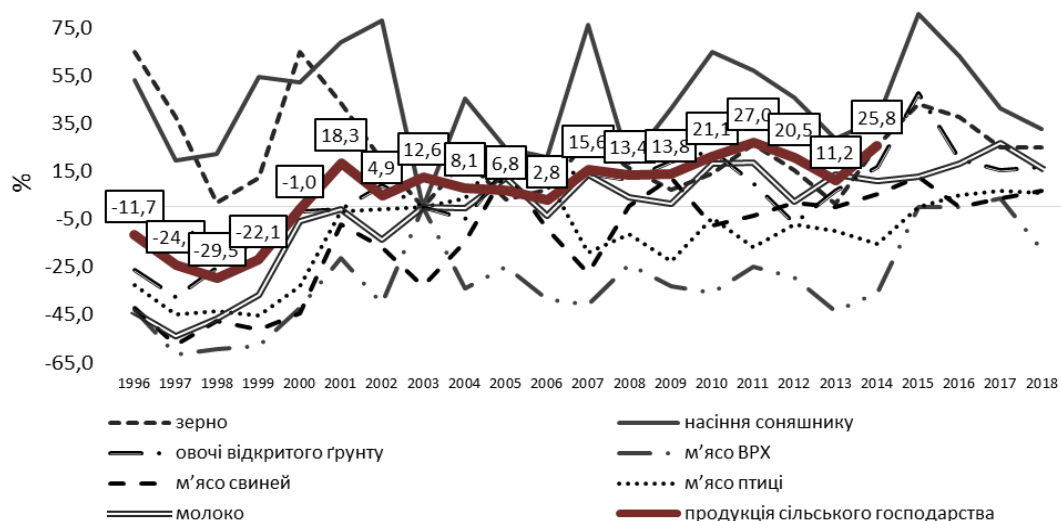
Показники розвитку молочного скотарства в Україні, 2014 – 2018 рр.

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. у % до 2014 р
Виробництво молока, тис т	11133	10615	10382	10281	10064	-9,6
Імпорт молока, тис т	357	78	105	132	180	-49,6
Експорт молока, тис т	527	464	434	835	807	53,1
Середній річний удій молока від однієї корови, кг	4508	4644	4735	4820	4922	9,2
Виробництво молока на одну особу, кг	258,9	247,8	243,3	242,0	238,1	-8,0
Споживання молока і молокопродуктів на одну особу, кг	222,8	209,9	209,5	200,0	197,7	-11,3
Рентабельність виробництва молока в підприємствах, %	11,1	12,7	18,6	26,9	16,1	45,0
Рентабельність виробництва молока в фермерських господарствах, %	19,7	20,5	23,3	25,9	18,0	-8,6

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Відтак основними проблемами розвитку галузі тваринництва слід вважати такі: зниження поголів'я великої рогатої худоби, особливо корів у сільськогосподарських підприємствах; неспроможність господарствами населення виробляти продукцію, що відповідає міжнародним стандартам якості; загальне скорочення обсягів виробництва продукції скотарства; імпорт в Україну продуктів харчування тваринного походження низької якості, що робить неконкурентоспроможною на внутрішньому ринку аналогічну українську продукцію; відсутність вітчизняної селекційно-плеємної бази високопродуктивних порід сільськогосподарських тварин; зменшення частки виробництва високоякісного м'яса великої рогатої худоби та свинини, заміна його дешевшим і менш енергетично цінним м'ясом птиці, переважно курятини за інтенсивною технологією вирощування.

Стан справ в іншій основній галузі сільського господарства – рослинництві – є відчутно кращим порівняно з тваринництвом. За даними рис. 3, рентабельність виробництва продукції рослинництва значно перевищує ефективність виробництва тваринницької продукції. Так, за 1996 – 2018 рр. найвищими були значення рентабельності вирощування насіння соняшнику в 2015 р. (80,5 %) та зерна в 2000 р. (64,8 %).

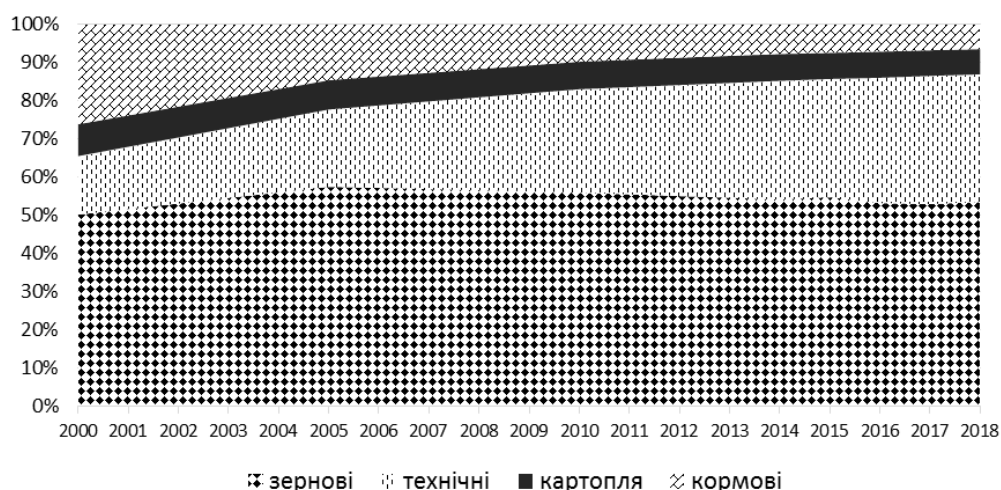
**Рис. 3. Динаміка рентабельності окремих видів
продукції сільського господарства України, 1996 – 2018 рр., %**

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Натомість вирощування м'яса великої рогатої худоби було рентабельним лише в 2017 р. (3,4 %); в решту ж років досліджуваного періоду цей вид діяльності був збитковим. Деяко кращою є ситуація з виробництвом м'яса свиней та птиці – максимальні значення рентабельності в 2005 р. – відповідно 14,9 % та 24,9 %. При цьому в 1996 – 2002 рр. виробництво усіх аналізованих видів тваринницької продукції було збитковим.

Найбільш економічно привабливим є виробництво молока, – з 2007 р. воно є рентабельним, хоча в 2008 – 2009 рр. та в 2012 р. його рентабельність була дуже низькою. Як видно з рис. 3, варіація рентабельності усіх видів рослинницької та тваринницької продукції є дуже значною, що є підтвердженням високої ризиковості сільського господарства як виду бізнесу. Найменшим є значення коефіцієнта варіації вирощування м'яса ВРХ (42,1 %), проте з огляду на хронічну збитковість цього напрямку така стабільність не може розглядатись як позитивна тенденція. На рівні сільського господарства в цілому показник рентабельності вийшов з діапазону від'ємних значень в 2001 р. (18,3 %) і мав найбільше за досліджуваний період значення в 2011 р. – 27 %.

Проведений аналіз розвитку виробництва і ринку рослинницької продукції показав, що основні проблеми полягають у наступному: розширення посівних площ під вирощування ґрунтовиснажливих культур – соняшнику та ріпаку; зменшення площ посівів культур кормової групи (рис. 4), окремих круп'яних культур (просо, гречка), зернобобових і цукрових буряків; низька врожайність сільськогосподарських культур порівняно з іншими країнами, де висока урожайність забезпечується завдяки використанню сучасних інноваційних і ресурсозберігаючих технологій; зосередження виробництва плодоовочевої продукції в господарствах населення, що не мають відповідних сховищ для її зберігання; відсутність інфраструктури реалізації такої продукції через плодо- та овочебази; висока енерго- та ресурсозатратність виробництва рослинницької продукції; відсутність у переважній більшості інноваційних підходів щодо обробки ґрунту й вирощування сільськогосподарських культур (органічного виробництва, крапельного зрошення, точного землеробства); дефіцит висококваліфікованих працівників, здатних працювати на новітньому обладнанні та виконувати високотехнологічні операції з вирощування сільськогосподарських культур.

Рис. 4. Структура посівних площ сільськогосподарських культур в Україні, 2000 – 2018 рр., %

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Основними виробниками зернових та зернобобових культур, буряків цукрових фабричних та соняшнику є сільськогосподарські підприємства (включно з фермерськими господарствами), тоді як картопля, овочеві, плодові та ягідні культури здебільшого вирощуються в господарствах населення.

Сучасний інституціональний поділ сільського господарства на три системи (сільськогосподарські підприємства, фермерські та селянські господарства і господарства населення) підтримується існуючими технологічною, організаційною та фінансовою структурами.

Теорія, методологія і практика господарсько-фінансової діяльності підприємств

За оцінками вітчизняних і закордонних науковців, сучасне сільське господарство може базуватися на великих сільськогосподарських підприємствах, тому що вони є фінансово й економічно спроможними здійснювати сучасні відтворювальні процеси та модернізувати існуючі. Водночас аналіз показує, що у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах, де відтворення має більшою мірою природний характер, частка «натурального» внутрішнього обороту є значно вищою, ніж у переробних підприємствах і підприємствах сфери послуг.

Як видно з табл. 4, значна частка продукції сільського господарства в Україні виготовляється в господарствах населення. При цьому слід відзначити, що впродовж 2000 – 2018 рр. частка господарств населення відчутно скоротилась – з 61,6 % на початку аналізованого періоду до 41,2 % в кінці (на 20,4 процентних пунктів).

Таблиця 4

Структура продукції сільського господарства України за категоріями господарств, 2000 – 2018 рр.

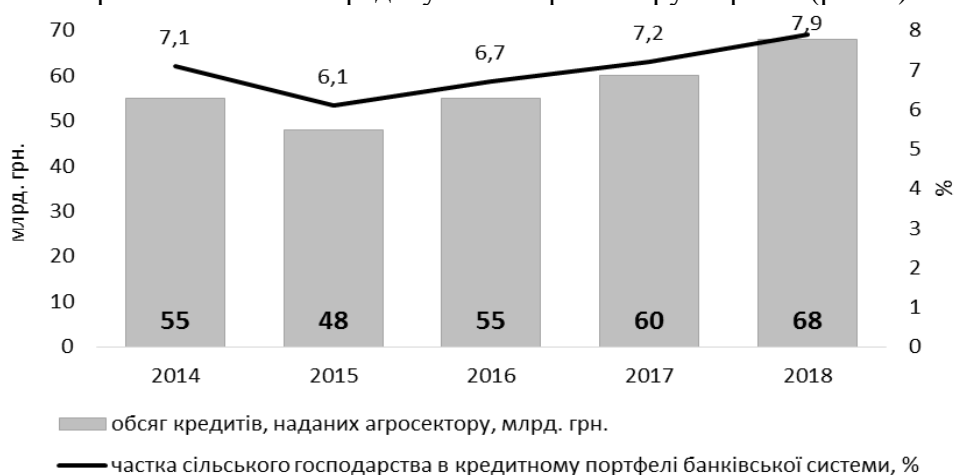
(у відсотках до загального обсягу)

Роки	Підприємства	У т.ч. фермерські господарства	Господарства населення
2000	38,4	2,1	61,6
2005	40,5	4,6	59,5
2010	48,3	6,1	51,7
2015	55,1	7,9	44,9
2016	57,0	8,7	43,0
2017	56,4	8,7	43,6
2018	58,8	9,3	41,2

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Паралельно відбувалось зростання частки фермерських господарств – з 2,1 % в 2000 р. до 9,3 % у 2018 р., однак продуктивна здатність фермерських господарств і до сьогоднішнього дня є набагато нижчою, ніж господарств населення.

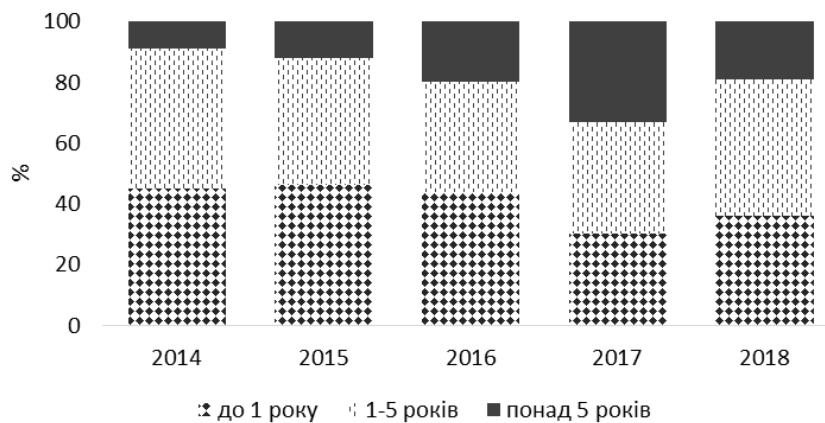
Як і будь-яка галузь економіки країни, сільське господарство потребує адекватного фінансового механізму, що приводить у рух фінансові ресурси, впливає на суспільне виробництво через фінансове забезпечення й фінансове регулювання. При цьому чим вищий рівень розвитку суспільства та його економіки, тим важливішою є роль фінансового регулювання. Самофінансування, безповоротне фінансування та кредитування відіграють важливу роль у фінансовому забезпеченні розвитку сільського господарства. Тому як позитив можна відзначити зростання обсягів кредитування агросектору України (рис. 5).

Рис. 5. Динаміка кредитування агросектору України, 2014 – 2019 рр., млрд грн

Джерело: побудовано авторами за даними [2]

Сприятливим для розвитку аграрних підприємств є також зміни в структурі наданих кредитів в напрямку зростання частки довгострокових кредитів (рис. 6). Це дозволяє сільськогосподарським товаровиробникам вирішувати не лише поточні та середньострокові завдання, але і фінансувати за рахунок кредитних коштів довгострокові проекти оновлення матеріально-технічної бази, що позитивно впливає на їх конкурентоспроможність.

Рис. 6. Розподіл кредитів, наданих агросектору України, за терміном, 2014 – 2019 рр., %

Джерело: побудовано авторами за даними [2]

З нарощуванням інтенсивності виробництва, переорієнтацією на більш прибуткові види продукції, завоюванням позицій на експортних ринках, розвитком агрохолдингів, залученням інвестицій на міжнародних фондових ринках сільське господарство України стало найбільш привабливою галуззю економіки країни [6]. За останнє десятиріччя АПК перетворився на справжнього флагмана вітчизняної економіки. Про це свідчать цифри про внесок аграріїв у ВВП України (рис. 7), значна частка АПК в українському експорті та той факт, що від нашої держави залежать світові ціни на окремі види аграрної продукції.

Рис. 7. Валова додана вартість та частка валової доданої вартості виду економічної діяльності «Сільське, лісове та рибне господарство», 2014 – 2018 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Експорт сільськогосподарської продукції за період 2015 – 2018 рр. збільшився на 27,8 % – з 14563144,5 тис дол. до 18611810,5 тис дол. (табл. 5). При цьому загальний обсяг експорту українських товарів за цей період зріс на 24,2 %. Найбільш випереджаючими темпами зростав експорт живих тварин та продуктів тваринного походження, котрий збільшився з 7971492,5 тис дол. в 2015 р. до 9886060,4 тис дол. в 2018 р., що майже наполовину більше (47 %). Варто також зазначити, що біля п'ятої частини всього українського експорту складають продукти рослинного походження, серед яких лідирують зернові культури.

Динаміка цін на сільськогосподарську продукцію в Україні відповідає світовим тенденціям у розвитку цін на харчові продукти. Розглядаючи ціни реалізації продукції в різних за розміром земельних угідь господарствах, варто зазначити, що на ціну реалізації впливає не тільки обсяг зібраного врожаю тієї чи іншої культури, а й інших факторів. Так, залежно від обсягу збору врожаю підприємства можна поділити на малі підприємства,

домашні та фермерські господарства, обсяг збору врожаю яких менше 20 т на рік продукції одного класу, або підприємства, які не мають мінімальної складської площі для зберігання врожаю. Наступною групою будуть підприємства, які мають достатньо великі обсяги збору врожаю, однак які не мають змоги самостійно здійснювати експорт продукції, і третя група, найменша, це підприємства, які мають змогу самостійно здійснювати експорт врожаю.

Таблиця 5

Експорт сільськогосподарської продукції, 2015 – 2018 рр.

Показники	2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.	
	тис. дол. США	% ¹⁾	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%
Всього	38127149,7	100	36361711,2	100	43264736,0	100	47334987,0	100
у т. ч.								
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	823434,9	2,2	775036,9	2,1	1108757,0	2,6	1210638,3	2,6
II. Продукти рослинного походження	7971492,5	20,9	8093693,7	22,3	9215707,9	21,3	9886060,4	20,9
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	3299799,1	8,7	3962975,8	10,9	4605666,2	10,6	4496511,0	9,5
IV. Готові харчові продукти	2468418,0	6,5	2450096,2	6,7	2826723,0	6,5	3018600,8	6,4

1) від загального обсягу експорту.

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Перша група виробників вимушена продавати продукцію за мінімальними цінами, оскільки вони не мають змоги сформувати мінімальну партію, необхідну для продажу великому дистриб'ютору чи переробнику. Здебільшого невеликі виробники не продають свою продукцію на відкритому ринку, а використовують урожай для власних потреб, відгодівлі худоби тощо.

Друга група – це підприємства, які можуть сформувати мінімальну промислову партію продукції (близько 20 т) для її продажу посереднику чи переробнику. До цієї групи належить більшість підприємств України, з площами землі від 100 га і до декількох десятків тисяч гектарів. Вони мають спільні канали збуту своєї продукції, і ціна для них умовно однакова. Великі компанії максимально можуть отримати 5 – 10 % відсотків надбавки за здані значні обсяги продукції.

Для третьої групи сільськогосподарських виробників, які мають змогу самостійно експортувати продукцію, її ціна формується на основі світових цін на певні види.

Отже, для більшості підприємств ціни реалізації продукції умовно однакові й суттєво не залежать від земельної площі, що ними обробляється. При цьому важливими факторами, які впливають на ціну реалізації продукції для виробників, є наявність місць збуту продукції (елеватори потужних зернотрейдерів або великі промислові об'єкти з переробки продукції), а також ціна залежить від вартості доставки продукції покупцем до кінцевого споживача.

На сьогоднішній день існує кілька основних умов, за яких можна досягти суттєвого збільшення виробництва основних сільськогосподарських культур. Це, насамперед, інтенсифікація виробництва та підвищення врожайності, впровадження сучасних енергозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур у господарствах різних кліматичних зон та оновлення машинно-тракторного парку [5].

Усі перелічені заходи потребують відповідного фінансового забезпечення. Так, за оцінками фонду Блейзера, для того, щоб довести ефективність українського сільського господарства до європейського рівня, приватні інвестиційні вкладення мають складати близько 5 млрд дол. на рік. Вітчизняний агросектор здатний приймати такі суми протягом найближчих десяти років. Тобто українське сільське господарство здатне абсорбувати порядку 50 млрд. дол. інвестицій [6]. Це дасть можливість, по-перше, знизити собівартість вирощування за рахунок зменшення витрат матеріально-технічних та енергетичних ресурсів, забезпечити переоснащення сільськогосподарських підприємств, збільшити виробництво сільськогосподарських культур, а також зберегти родючість ґрунтів, сприяти їх раціональному використанню та запобігти подальшій деградації.

Крім того, необхідно прискорити процеси реформування аграрного сектору України, що потребує суттєвої модернізації в напрямі розвитку підприємницької діяльності на селі, запровадження інноваційних технологій у виробництво, забезпечення дохідності товаровиробників, а також розбудови соціальної інфраструктури та розвитку сільських територій.

1.2. Поняття та сутність сільськогосподарської кооперації та її організаційно-правові форми

© Легошина О. Л.

канд. екон. наук,

Прилуцький агротехнічний коледж, м. Прилуки, Україна

Економічні процеси розвитку та функціонування аграрних підприємств постійно змінюються. В останні роки, у зв'язку з переходом до ринкових відносин, вони отримали радикальніший розвиток. Це пояснюється тим, що засади діяльності суб'єктів підприємництва змінюються під впливом внутрішніх і зовнішніх обставин. Кожне аграрне підприємство здійснює діяльність не ізольовано, а в певному контакті з іншими суб'єктами господарювання. Ці зв'язки можуть мати слабкий, середній і тісний характер. Залежно від ступеня активності, вони можуть швидко або повільно впливати на діяльність підприємства і торкатися його інтересів.

Кооперація дозволяє органічно поєднати особисті, колективні й суспільні інтереси, стверджує демократичні основи управління, сприяє поширенню вільного підприємництва, стабільної ефективності виробництва, захисту товаровиробників на ринку відтиску монопольних посередницьких структур [18, с. 212]. Це пов'язано із активізацією реформування аграрного сектора економіки України, де сільськогосподарські кооперативи як одна з організаційно-правових форм сільськогосподарської кооперації відіграють важливу роль у цьому процесі.

Початок кооперативного руху в Україні припадає на 60-ті роки XIX ст. Саме тоді почали діяти перші споживчі та ощадно-позичкові товариства, а наприкінці 1890-х років вже почали створюватись хліборобські артілі та сільськогосподарські громади. Тривалий час кооперація на українських землях розвивалася без власних централізованих об'єднань – спілок.

Сільськогосподарська кооперація веде свій початок від хліборобських артілей, а також сільськогосподарських громад, що займалися просвітницькою та агрокультурною роботою.

Інтерес економістів до терміну «кооперація» припадає на кінець XIX – початок XX ст., що було зумовлено законотворчими процесами, що відбувалися в країнах Західної Європи в галузі кооперативного законодавства [1, с. 12].

Окремі визначення поняття «кооперація» деякими вченими та економістами подано у табл. 1.

Отже, «кооперація» має два значення: по-перше, це специфічний процес, який передбачає узгодженість спільних дій людей (суб'єктів) у вирішенні певної проблеми; по-друге, це сукупність особливих організаційно-правових форм, тобто кооперативів [1, с. 18].

В економічній вітчизняній і зарубіжній літературі існують різні тлумачення поняття «кооперативу», здебільшого як організаційної форми кооперації. Ці поняття трактують за роллю і значенням, а також за окремими ознаками – економічними, соціальними та правовими. Багато країн дотримуються визначення Міжнародної організації праці, яка

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Список використаних джерел до розділу 1.

Підрозділ 1.1.

1. Агробізнес України 2017/2018. *Інфографічний довідник*. URL: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2018>.
2. Агробізнес України 2018/2019. *Інфографічний довідник*. URL: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2019>.
3. Аранчій Д. С. Стан і тенденції розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України. *Вісник Харківського технічного університету сільського господарства: економічні науки*. 2008. Вип. 72. С. 48 – 54.
4. Гойчук О. І. Продовольча безпека в Україні і світі. К.: Наукометодцентр аграрної освіти, 2003. 114 с.
5. Сатир Л. М. Економічна сутність інтенсифікації виробництва та її особливості в сільському господарстві. *Наукові праці Полтавської ДАА*. 2012. Т. 1, № 2 (5). С. 252 – 258.
6. Святкова дата: як за роки незалежності АПК перетворився на флагмана економіки України. *Agronews*: [сайт]. URL: <https://agronews.ua/node/95441>.
7. Сільське, лісове та рибне господарство: статистична інформація. *Державна служба статистики України*: [сайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Стельмашук А. М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. Тернопіль: Астон, 2001. 362 с.
9. Про земельну реформу: Постанова Верховної Ради Української РСР від 18 грудня 1990 року № 563-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1991. № 10. Ст. 100.
10. Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям: Указ Президента України від 8 серпня 1995 р. № 720/95. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/720/95>.

Підрозділ 1.2.

1. Аграрна кооперація України: теорія і практика: монографія. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. 347 с.
2. Андрос Є. Ідеї для XXI століття: великий кооператор Борис Мартос і сьогодні. *Україна Incognita*. URL: <http://incognita.day.kiev.ua>.
3. Анциферов А. Н. Кооперация в сельском хозяйстве Германии и Франции. Воронеж, 1907. 250 с.
4. Бородаєвський С. В. «Історія кооперації» Український громадський видавничий фонд. Прага. 1925. 446 с.
5. Варганнянц В. К теории кооперации. М., 1912.
6. Гончаренко В. В. Кредитна кооперація: форми економічної самопомогі сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика). К.: Глобус, 1998. 330 с.
7. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. К.: Логос, 1999. 256 с.
9. Лупенко Ю. О., Месель-Веселяк В. Я. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. К.: ІАЕ, 2012. 182 с.
10. Мировой переворот в экономической жизни: Кооперация в Великобритании / Под ред. Горбунова-Посадова И. Вып. 11. Москва, 1910. 230 с.
11. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <http://www.minagro.gov.ua/node/3720>.
12. Подольский И. М. Новый труд по теории и практике кооперации. *Вестник кооперации*. 1914. Кн. 2. С. 39 – 42.
13. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України № 5495-ІVВР від 20.11.2012.
14. Розвиток кооперативних відносин в аграрному секторі України: монографія / М. А. Лендел, В. К. Збарський, М. П. Талавіря, Л. М. Газуда. К.: Вид-во НУБіП України, 2016. 307 с.
15. Сільськогосподарська кооперація в Україні. Кооперативні читання: 2019 рік: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 7 червня 2019 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2019. 176 с.
16. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. URL: <http://agroua.net/economics/documents/category-97/doc-110>.
17. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации / Предисл., коммент. Л. А. Булочникова и др. М.: Экономика, 1989. 496 с.
18. Ушкаренко Ю. В. Сільськогосподарська кооперація в еволюційному вимірі: монографія. Херсон: Айлант, 2009. 404 с.
19. Boettcher Erik. Die Genossenschaft in der Marktwirtschaft. Tübingen, 1980. 140 s.
20. Mandle Eduard. Grundtatbestände und Grundfragen der Genossenschaft. Teil 1. Hohenheim, 1995. 72 s.

Підрозділ 1.3.

1. Гвершиани Д. М. Организация и управление. Социологический анализ буржуазных теорий. М., Наука, 1970 380 с.
2. Норенков И. П., Кузьмик П. К. Информационная поддержка наукоемких изделий. CALS- технологии. М.: Изд-во МГТУ им. Э. Баумана, 2002. 320 с.
3. Тарієнко Ю. О., Козаченко О. А., Сорока Ю. В. Методологія вибору оптимальної моделі аграрного виробництва. *Науково-інформаційний бюлетень завершених наукових розробок «Аграрна наука – виробництво»*. 2012. № 2. С. 15 – 18.